Стамбол Ігор,
кандидат історичних наук, доцент кафедри інформаційних комунікацій Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, голова Благодійного фонду Івана і Юрія Лип (м. Київ)

ЧИ ПОТРЕБУЄ «ПРОСВІТА» ПРОСВІТНИЦТВА: ВІДПОВІДІ З ОПИТУВАННЯ ДО 120-РІЧЧЯ ТОВАРИСТВА

Річниця товариства «Просвіта» є знаковою подією для усієї української спільноти. Але для Одеси вона має і цілу низку додаткових навантажень: першість у Наддніпрянщині у легалізації української громадської організації; свідчення про важливість в українському русі; яскравий прояв громадянської позицій, національної ідентичності та антиколоніальності; непровінційність міста; плекання цілої когорти лідерів першого державотворення і так далі. Та річниця завжди виступає і певним лакмусом, що демонструє, наскільки громада знайома із історичним явищем. І щоб не видавати бажане за дійсне, варто проводити спеціальні дослідження, які демонструватимуть прогалини у знаннях.

До 120-річчя створення першої одеської «Просвіти» у листопаді 2025 р. було проведено спеціальне опитування, метою якого стало з'ясування рівня обізнаності мешканців Одеси з історією найпершої легальної української громадської організації на Півдні України. Ініціатива була організована спільнотою сучасних одеських громадських організацій «Багаття» та Благодійним фондом імені Івана та Юрія Лип. Великою мірою цю акцію було здійснено в межах спроби поновлення дискусії про роль товариства в Україні загалом [3]. Опитування проходило в онлайн-форматі з 6 до 21 листопада 2025 р. і містило 12 запитань тестового та відкритого типу [1].

Загалом у дослідженні взяли участь понад дев'яносто респондентів. Більшість учасників становили мешканці Одеси, однак до опитування долучилися й жителі Одеської області. Серед респондентів були представники різних вікових груп: від школярів віком 14–16 років до людей старшого покоління, яким понад 60 років. Найчисельнішою групою виявилася молодь – учні старших класів та студенти віком від 15 до 22 років. Водночас досить активно відповідали й дорослі мешканці міста віком від 30 до 50 років, а також кілька респондентів старшого віку. Така різноманітність дозволяє порівняти рівень історичної обізнаності різних поколінь – старше покоління демонструє

кращий рівень знань, але це спричинене також і тим, що до опитування залучалися, переважно, усі зацікавлені.

Тест складався з дванадцяти запитань, спрямованих на перевірку знань про історію одеської «Просвіти», її засновників, діяльність організації, а також культурний контекст українського руху в місті на початку ХХ ст. Перші питання були загальними й мали на меті перевірити базове розуміння ролі «Просвіти» в історії Одеси. Зокрема, учасникам пропонувалося визначити, чим саме була ця організація. Правильна відповідь полягала в тому, що вона стала першою легальною українською громадською організацією в Російській імперії, яка мала культурно-освітні та громадські завдання. Більшість учасників добре впоралися саме з цим запитанням.

Понад дві третини респондентів правильно визначили характер діяльності організації. Це свідчить, що загальне уявлення про «Просвіту» як культурно-освітній рух досить поширене серед сучасних одеситів. Однак близько третини опитаних помилково обирали варіант про підпільну політичну організацію або про невелику групу активістів, які прагнули повалити російську владу в місті. Така відповідь відображає, скоріше, прагнення сучасних українців міста до радикальніших дій проти країни-агресора.

Наступні запитання тесту були присвячені персоналіям українського руху в Одесі. Респондентам потрібно було визначити, хто з діячів був пов'язаний із заснуванням або діяльністю «Просвіти». Найчастіше у відповідях фігурували імена Івана Липи, Михайла Комарова та Івана Луценка – ключових постатей українського культурного та політичного життя міста початку ХХ ст. Саме ці діячі вважаються своєрідними *«батьками-засновниками»* політичного українського руху в Одесі.

Результати показали, що найвідомішим серед респондентів є Іван Липа. Приблизно 70 % учасників правильно впізнали його як одного з провідних діячів української громади Одеси. Дещо менше – близько 60 % – правильно визначили роль Михайла Комарова, який став фундатором української національної бібліографії та редагував один із перших словників української мови. Складнішим виявилося питання, пов'язане із загибеллю у бою з більшовиками Івана Луценка: правильну відповідь дали трохи більше половини учасників. Тож загалом близько 60–65% опитаних одеситів мають базові знання про головних діячів українського руху в місті. Водночас майже третина респондентів плутає імена відомих одеських діячів між собою, або навіть із діячами, які не мали безпосереднього стосунку до історії Одеси.

Окремий блок питань стосувався діяльності самої «Просвіти». Учасникам пропонувалося відповісти, скільки приблизно членів налічувала організація, де вона розташовувалася та яке видання випускала. Найбільш помилковим для усіх опитаних стало питання про кількість членів «Просвіти». Найчастіше обирали варіант «близько 200», проте учасників товариства у 1907 р. нараховувалося до пів тисячі [2, с. 10]. Таке применшення опитуваними числа просвітян свідчить про загальну помилкову думку про масштаб товариства на його піку діяльності.

Складними для опитаних виявилися також питання про місце діяльності та назву періодичного видання товариства. Близько половини опитаних правильно вказали, що осередок «Просвіти» був розташований на Софіївській вулиці. Водночас значна частина респондентів називала вулицю Пастера або інші варіанти. Лише сорок відсотків з учасників правильно назвала видання «Вісті».

Також до тесту було включено питання про подальшу долю українського руху після припинення діяльності «Просвіти». Більшість учасників правильно відповіла, що українські діячі створили нові легальні організації, зокрема «Український клуб» та «Українську хату». Це свідчить, що частина респондентів має загальне уявлення про еволюцію українського громадського життя в Одесі. Проте, варто зазначити, що до опитування було долучено, переважно, тих учасників, які схвально ставляться до української історії та національного руху.

Окрім історичних запитань, у тесті були й відкриті питання, спрямовані на вивчення культурних асоціацій одеситів. Респондентів просили назвати найбільш знаковий район Одеси у контексті українського руху та поділитися асоціаціями з історичним районом Молдованка. Найчастіше учасники називали Приморський район або історичний центр міста. Саме ці райони, на думку більшості, асоціюються з культурним та громадським життям Одеси.

Відповіді на запитання про те, із чим асоціюють район «Молдованка», виявилися особливо різноманітними. Багато респондентів пов’язують цей район із традиційним одеським колоритом – старими двориками, ринком «Староконка», історичною забудовою та атмосферою старої Одеси. Серед поширених асоціацій згадувалися також гумор одеситів, мультикультурність району та його легендарна історія. Водночас деякі відповіді містили й критичні оцінки, зокрема згадки про занедбаний житловий фонд або соціальні проблеми.

Загалом результати опитування демонструють середній рівень обізнаності мешканців міста з історією українського руху в Одесі. Найпростіше респондентам було відповідати на загальні питання про характер діяльності «Просвіти» та про її основних діячів. Найбільші труднощі викликали конкретні історичні деталі – кількість просвітян, назви видань, точне місце діяльності організації або окремі факти з біографій діячів.

Разом із тим, сам факт активної участі молоді у тестуванні свідчить про зацікавленість історією українського культурного життя Одеси. Для багатьох учасників це опитування стало нагодою вперше дізнатися про постаті Івана Липи, Михайла Комарова та Івана Луценка, які відіграли важливу роль у формуванні українського інтелектуального середовища міста. Помітно, що сучасні одесити мають базове уявлення про роль «Просвіти» в історії міста, але для того, щоб історія товариства стала сучасним інформаційним явищем потрібно ширше знайомство з деталями його діяльності та постатями його засновників, а також – нові формати популяризації історії товариства.

Список використаних джерел

1. 12 запитань про першу одеську «Просвіту» / Багаття. Просвіта 2.0. URL: https://surl.li/wsqffv

2. Одчот українського товариства «Просвіта» в Одесі за 1907 рік. Одеса : друкарня Е. И. Фесенко, 1908. 32 с.

3. Петренко-Цеунова О., Стамбол І. «Просвіта»: від громадського руху до громадянського суспільства. *Український Тиждень*. 2025. 6 жовт. URL: https://tyzhden.ua/prosvita-vid-hromadskoho-rukhu-do-hromadianskoho-suspilstva-ihor-stambol/

ДЛЯ НОТАТОК

О-41 **Одеська** «Просвіта» в боротьбі за здобуття та збереження Незалежності України: до 120-річчя заснування : зб. матеріалів Всеукр. наук. конф., м. Одеса, 25 лист. 2025 р. / упоряд. Є. В. Забіянов, К. І. Сорокіна. – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2026. – 224 с. : іл.

ISBN 978-617-7790-78-4

У збірнику матеріалів висвітлюється історія просвітянського руху, його роль у становленні національної ідентичності, розвитку культури, освіти й державотворчих процесів. У наукових розвідках досліджено діяльність членів «Просвіти», внесок організації у боротьбу за незалежність України, сучасні виклики й перспективи.

Адресовано науковцям, викладачам, студентам, бібліотечним і музейним працівникам, краєзнавцям та широкому колу читачів, які цікавляться історією України.

УДК 94 + 061.2 "Просвіта "(477 + 477.74)(063)

Наукове видання

ОДЕСЬКА «ПРОСВІТА» В БОРОТЬБІ ЗА ЗДОБУТТЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: ДО 120-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ

Збірник матеріалів
Всеукраїнської наукової конференції
26 листопада 2025 р.

Редакційна колегія: Ю. Амельченко, О. Бачинська,
Т. Гончарук, Я. Різникова, І. Стамбол, В. Хмарський
Упорядники: Є. Забіянов, К. Сорокіна
Рецензенти: Н. Діанова, І. Нечиталюк
Відповідальний за випуск: О. Булгакова

Дизайн обкладинки: І. Макарчук

Підп. до друку 10.06.2026. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Гарн. «Times». Друк цифровий. Ум. друк. арк. 13.
Наклад 50 пр.
Видавець Букаєв Вадим Вікторович
вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02.03.2007 р.
Тел. 0949464393, email – *7431393@gmail.com*

ISBN 978-617-7790-78-4

Матеріали Всеукраїнської наукової конференції

Одеська «Просвіта» в боротьбі за здобуття та збереження Незалежності України: до 120-річчя заснування

2026

ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ, НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ, РЕЛІГІЙ ТА ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНА УСТАНОВА «ОДЕСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ІМЕНІ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО»
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД ІВАНА І ЮРІЯ ЛИП

ОДЕСЬКА «ПРОСВІТА» В БОРОТЬБІ ЗА ЗДОБУТТЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: ДО 120-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ

Матеріали
Всеукраїнської наукової конференції
26 листопада 2025 р.

Одеса
Видавець Букаєв Вадим Вікторович
2026

УДК 94 + 061.2 ‘‘Просвіта’’(477 + 477.74)(063)
О-41

Редакційна колегія:
Амельченко Ю. С., директор Комунальної установи «Одеська обласна універсальна наукова бібліотека імені М. С. Грушевського»; ***Бачинська О. А.***, професорка кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, докторка історичних наук, професорка; ***Гончарук Т. Г.***, професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, доктор історичних наук, професор; ***Різникова Я. О.***, заступниця директора Департаменту культури, національностей, релігій та охорони об’єктів культурної спадщини, начальниця управління культури, національностей та релігій Одеської обласної державної (військової) адміністрації; ***Стамбол І. І.***, доцент кафедри інформаційних комунікацій Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук, доцент; ***Хмарський В. М.***, професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, доктор історичних наук, професор.

Упорядники:
Забіянов Є. В., старший викладач кафедри інформаційної діяльності та медіа комунікацій Національного університету «Одеська Політехніка», доктор філософії, старший викладач;
Сорокіна К. І., провідна бібліотекарка Комунальної установи «Одеська обласна універсальна наукова бібліотека імені М. С. Грушевського», магістерка історії.

Рецензенти:
Діанова Н. М., професорка кафедри історії України ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», докторка історичних наук, професорка.
Нечиталюк І. В., доцентка кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, кандидатка філологічних наук, доцентка.

Рекомендовано до друку засіданням кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (протокол № 10 від 9 червня 2026 р.)

Автори опублікованих статей несуть повну відповідальність за достовірність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел та посилання на них та за всі інші відомості.
Думки авторів можуть не збігатися з позицією редакторів.

ISBN 978-617-7790-78-4

© Одеська обласна універсальна наукова бібліотека імені М. С. Грушевського, 2026